

ادراک تجربه حبس در میان زنان مجرم

مهسا لاریجانی^۱

تاریخ دریافت: ۱۳۹۹/۶/۲۰ تاریخ پذیرش: ۱۳۹۹/۱۲/۲۵

چکیده

پژوهش حاضر با استفاده از رویکرد پدیدارشناسی توصیفی و با تکنیک مصاحبه عمیق، به انعکاس تجربه زیسته ۲۵ نفر از زنانی پرداخته است که تجربه گذراندن حبس در یکی از زندان‌های زنان را داشته‌اند. بر این اساس، نمونه‌گیری هدفمند با حداکثر تنوع است. سؤالات اصلی پژوهش در ارتباط با ادراک تجربه فرایندهای دوران حبس از نگاه زنان زندانی و ملاحظات جنسیتی بر اساس تجربیات زیسته این افراد بوده است. این یافته‌های کیفی با پشتوانه رویکردهای فایده‌گرایی، جرم‌شناسی فمینیستی و پاسخ به نیازهای جنسیتی زنان تحلیل شده است. ادراک تجربه مشارکت‌کنندگان در حوزه‌های پاسخ به جلوگیری از انفصال زندانی با خانواده در بخش نزدیکی به محل سکونت، تسهیل سازگاری زندانیان در بخش قرنطینه، تحکیم پیوند با خانواده در بخش تعاملات، حفاظت از زندانیان بدون سابقه و مادران زندانی در بخش طبقه‌بندی زندانیان، توجه به وضعیت جسمانی و روحی زنان در بخش خدمات، آگاهی‌بخشی و عزت‌نفس در حوزه برنامه‌های زندان تفسیر کرده‌اند. یافته‌های پژوهش، تجربه زیسته زنان از ملاحظات جنسیتی را شامل حفظ و بازسازی پیوندهای خانوادگی، حفظ و بازسازی زنانگی در زندان، توجه به توانمندسازی جنسیت‌محور و سرگرمی و اوقات فراغت زنانه بیان می‌کند که بر اثر پرتکرارترین مقوله‌ها و در جهت پاسخگویی به نیازهای جنسیتی زنان تفسیر شده است.

واژگان کلیدی: بازسازی زنانگی، پیوند خانوادگی، تجربه حبس، توانمندسازی، زندان زنان، ملاحظات جنسیتی.

۱. استادیار دپارتمان علوم اجتماعی، دانشکده علوم اجتماعی و اقتصاد، دانشگاه الزهرا، تهران، ایران
m.larjani@alzahra.ac.ir

مقدمه و بیان مسئله

علاقه به مطالعه در خصوص زنان مجرم از دهه ۶۰ میلادی شروع شد؛ تا قبل از این تاریخ، توجه به وضعیت زنان مجرم عموماً مورد غفلت واقع می‌شد؛ زیرا جرائم آنها در مقایسه با مردان سبک‌تر بود و یا کمتر جامعه را تهدید می‌کرد. بنابراین، در خصوص وضعیت زنان در زندان‌ها اطلاعات کاملی در دسترس نیست. امروزه نیز زنان زندانی جمعیت محدودی از زندانیان را به‌خود اختصاص داده‌اند و در ایران تنها ۴٪ از این زندانیان زن هستند. با توجه به اینکه اکثر این جمعیت مردان هستند، لذا طبیعی است که ساختار، خدمات و قوانین و مقررات موجود در زندان غالباً بر اساس نیازهای مردان طراحی شده و مطالعاتی برای پاسخ مناسب به نیازهای زنان زندانی در ساختار زندان‌ها طراحی و اجرا نشده باشد (فرنیا، ۱۳۹۵: ۵۳).

ویژگی‌های متفاوت زنان و مردان زندانی لزوم توجه به تفاوت‌های جنسیتی را دوچندان می‌سازد. پژوهش‌های متعدد در این خصوص آشکار می‌سازد که زنان زندانی افرادی هستند که از نظر اقتصادی و اجتماعی به‌حاشیه رانده شده‌اند و تجربه قربانی شدن، سوءمصرف مواد مخدر، مشکلات سلامت روان و درگیری در روابط آسیب‌زا را با خود دارند (هیلبرون^۱ و همکاران، ۲۰۰۸، ریزینگ و همکاران^۲، ۲۰۰۶؛ نقل از رایت^۳ و همکاران، ۲۰۱۲؛ مکدنیل و یلسون و بلکنپ^۴، ۲۰۰۸). برخی از زنان به‌واسطه معاونت و مشارکت در جرائم مردان به زندان می‌افتند؛ به‌طوری‌که محققان فمینیستی همچون اندرسون^۵ (۲۰۰۸) بر این باورند که این زنان قربانیانی هستند که به‌سمت زندگی مجرمانه سوق داده شده‌اند و کنترل و انتخاب‌های اندکی در زندگی‌شان داشته‌اند. حال آنکه، اثرات زندانی شدن زنان تا جایی است که گویتا و چن^۶ (۲۰۱۶) بر این باورند زنان زندانی منحرفین مضاعف^۷ نامیده می‌شوند زیرا آن‌ها نقش‌های جنسیتی هنجارمند و اصولی خود و همچنین ظرفیت باروری خود را به خطر می‌اندازند و به‌عنوان افرادی غیرمونت^۸ تفسیر می‌شوند (۲۰۱۶: ۷۹۱).

1. Heilbrun

2. Reisig

3. Wright

4. McDaniels-Wilson & Belknap

5. Anderson

6. Gueta & Chen

7. Duple deviant

8. unfemine

بنابراین توجه به ویژگی‌های جسمانی و زیستی زنان در دوران حبس نیازمند ملاحظه و توجه است. زیرا نقش‌های جنسیتی زنانه همچون سرپرستی خانوار، مادری، بارداری و شیردهی و حتی مجرد بودن نیاز به رفتارها و حمایت‌های مختص به خود دارد که نوع مدیریت زندان و همچنین مطالبات زندانیان زن را با مرد متفاوت می‌سازد. حال آنکه مردانگاری زنان و تحمیل شرایط مردانه زندان، زنان را به سمت جرائم مردانه سوق می‌دهد. زیرا عوامل ساختاری این ظرفیت را دارند که تسهیل‌کننده و یا مانعی برای بازگشت موفقیت‌آمیز مجرمان سابقه‌دار به جامعه باشند. از این رو بر احتمال متهم شدن دوباره آن‌ها اثر می‌گذارد و شرایط زندان می‌تواند اثرات منفی برجای بگذارد که زندانی هیچ انتخابی به‌غیر از بازگشت به فعالیت‌های غیرقانونی برای رفع نیازهای خود نداشته باشند (لاویگن^۱، دیویس^۲، پالمر^۳ و هالبرستات^۴، ۲۰۰۸؛ نقل از مورانی^۵، ۲۰۱۱: ۳۵۱).

مروری بر قوانین کیفری نشان می‌دهد که در ایران سیاست‌های تبعیض مثبت به نفع زنان متهم و مجرم وجود دارد و قوانین تصویب‌شده توسط قانون‌گذار کیفری به‌طور مطلق از ملاحظات جنسیتی عاری نیست و در موارد خاص معیارهای دوگانه‌ای در خصوص مردان و زنان استفاده می‌شود (طغرانکار، ۱۳۸۶: ۳۱۲).

مؤذن‌زادگان و تدین (۱۳۹۳) برخی از این موارد را شامل رعایت موازین شرعی در بازجویی از متهمان زن، تعویق اجرای حکم اعدام، حد یا قصاص نفس در ایام بارداری و نفاس^۶ برمی‌شمرند. لزوم رعایت موازین شرعی در بازجویی مواجهه‌ای و انفرادی از زنان (ماده ۱۳۰ قانون دادرسی کیفری) و تأخیر در اجرای برخی مجازات (مواد ۹۱، ۹۲، ۹۳، ۲۶۲ قانون مجازات اسلامی و ماده ۲۸۸ قانون آیین دادرسی کیفری) نیز وجود دارد (طغرانکار، ۱۳۸۶: ۳۱۳) در آیین‌نامه^۷ اجرایی سازمان زندان‌ها نیز ملاحظات جنسیتی برای زنان شامل نگهداری فرزندان

1. la Vigne
2. Davies
3. Palmer
4. Halberstadt
5. Morani

۶. ماده ۲۹۳ آیین دادرسی کیفری و ماده ۲۶۲ قانون مجازات اسلامی

۷. آیین‌نامه اجرایی سازمان زندان‌ها در سال ۱۳۸۴ مورد بازنگری قرار گرفت.

شیرخوار همراه مادران تا سن دو سالگی در زندان^۱ و همچنین تهیه وسایل بهداشتی برای زندانیان زن و تغذیه مناسب برای مادران زندانی، اطفال شیرخوار و زنان باردار و نگهداری آنان در قسمت جداگانه زندان^۲ می‌شود.

با توجه به اسناد موجود و لزوم توجه به نیازهای جنسیت‌مدار زنان زندانی، هدف از این پژوهش مطالعه تجربه حبس در میان زنان با سابقه زندانی شدن و ملاحظات جنسیتی نیازمند توجه از نگاه آنان است؛ زیرا انعکاس تجربیاتی که در فرایند زندگی در زندان به‌دست‌آمده است و به پرسش‌های زیر پاسخ دهد:

۱. بر اساس مطالعات اسنادی، آیین‌نامه‌هایی که در زندان زنان اجرا می‌شود، شامل چه مواردی است؟
۲. تجربه زنان زندانی از فرایندهای دوران حبس شامل چه مواردی است؟
۳. زنان زندانی چه ادراکی از کارکردهای منفی و مثبت فرایندهای دوران حبس دارند؟
۴. تجربه مشارکت‌کنندگان از ملاحظات جنسیتی نیازمند توجه در زندان زنان شامل چه مواردی است؟

پیشینه تحقیق

در ایران محققین متعددی در زمینه آسیب‌های زندگی در زندان و آسیب‌های زندانیان پژوهش انجام داده‌اند؛ عبدی (۱۳۸۷)، ابراهیمی قوام (۱۳۸۸)، عارفی (۱۳۸۹)، شمس (۱۳۹۴)، در حوزه‌های روانشناسی، پزشکی و حقوق به بررسی ویژگی‌های زندان‌ها و زندانیان پرداخته‌اند. در پژوهش‌های مرتبط با زنان زندانی، کردمیرزا و همکاران (۱۳۹۲)، نژاد سبزی و همکاران (۱۳۹۲)، حسینیجاری و همکاران (۱۳۹۲) و وطن‌پرست و همکاران (۱۳۹۴) در طرح‌های پژوهشی خود تبعات زندان برای زنان زندانی را مورد مطالعه قرار داده‌اند. اما در حوزه فرایندهای زندانبانی پژوهش‌های اندکی وجود دارند و یا اینکه بخشی از این فرایندها را مورد مطالعه قرار داده‌اند. صادقی و میرحسینی (۱۳۹۳) محیط زندان را فضایی مبتنی

۱. ماده ۴ آیین‌نامه نحوه تفکیک و طبقه بندی زندانیان زن

۲. تبصره ۱ ماده ۶۹ آیین‌نامه اجرایی سازمان زندان‌ها و اقدامات تأمینی و تربیتی کشور

بر قدرت، خشونت و درگیری می‌دانند که در آن فرد با جدا شدن از هر آنچه در جهان بیرون به آن متصل است، مجازات می‌بیند. فضای زندان و وقایع درون آن همچون اعتیاد، همجنس‌بازی، خودزنی، زنان را با دنیای جدیدی آشنا می‌کند که به نظر آنان به دنیای مردانه نزدیک شده است. آن‌ها دیگر زیر بار زور نخواهند رفت و مرد شده‌اند و احتمال بازگشت به جرم و رفتار خشونت‌آمیز به مراتب بیشتر است.

رشدی و براتی (۱۳۹۵) با بررسی وضعیت زنان زندانی و روش‌های بازپروری آن‌ها در اراک، میزان رضایت زندانیان زن از محیط زندان در سطح متوسط ارزیابی کرده‌اند، اما سلامت روان مسئولان زندان با رضایت زندانیان از زندان رابطه دارد. در این میان مهم‌ترین عامل بیرونی جلوگیری کننده از تکرار جرم مهارت‌آموزی در زندان است و مهم‌ترین عامل درونی جلوگیری از تکرار جرم ترس از طرد خانواده است.

عزیزی (۱۳۹۶) حوزه‌های آسیب‌پذیری زنان در زندان را مورد واکاوی و نحوه مدیریت زندان زنان را در ۱۳ مرحله موردبحث قرار داده است و بر این امر تأکید می‌کند که مدیریت مناسب زندان باید بر اساس رویکرد حساسیت جنسیتی باشد و در شناسایی نیازهای مختلف زنان زندانی و برنامه‌های مبتنی بر آن و توجه به نیازهای زنان گروه‌های اقلیت قومی و زندانیان خارجی اقدامات مثبتی صورت گیرد.

عزیزی و همکاران (۱۳۹۷) با ارزیابی اثربخشی آموزش‌های فنی و حرفه‌ای در زندان به این نتیجه دست یافته‌اند که دوره‌های آموزش فنی و حرفه‌ای برگزارشده در زندان بر اساس سطوح (واکنش، یادگیری، تغییر رفتار) در سطح مطلوبی قرار داشت و آموزش‌های فنی و حرفه‌ای نیز موجب بهبود وضعیت زندگی زندانیان شده و از تکرار جرم جلوگیری می‌کند. همچنین می‌توان با رفع نواقصی همچون کمبود وسایل و امکانات، عدم نیازسنجی، عدم توجه مسئولین، صدور به‌موقع گواهینامه به اثربخش‌تر کردن این دوره‌ها کمک کرد.

کثیری و همکاران (۱۳۹۸) تأثیر مجازات زندان بر پیشگیری از تکرار جرم را با تأکید بر آموزه‌های قرآنی مورد مطالعه توصیفی-تحلیلی قرار داده‌اند. اگرچه زندان تأثیری بر پیشگیری از جرم نداشته است اما با گسترش امکانات آموزشی و تربیتی، خدمات در زندان، یادگیری مهارت‌های زندگی از ارتکاب جرم آینده پیشگیری نمود.

ولی‌زاده و همکاران (۱۳۹۹) در راستی ارتقای سلامت روان زندانیان، "درمان مبتنی بر پذیرش و تعهد" را پیشنهاد می‌دهند که موجب افزایش تاب‌آوری و انعطاف‌پذیری شناختی زندانیان می‌گردد. مداخلات روان‌شناختی و برنامه‌های اصلاحی و درمانی بر اساس دیدگاه‌های روان‌شناختی موضوعی است که نیازمند توجه بیشتر در زندان‌هاست.

ون ورهیس^۱ و همکارانش (۲۰۱۰) در پژوهش خود پاسخگویی به نیازهای جنسیتی زنان مجرم را مطالعه کرده‌اند، توجه به ریسک فاکتورهایی همچون استرس والد بودن، حمایت اجتماعی، میزان تحصیلات، داشتن مسکن، داشتن مؤلفه‌های سلامت روان، حمایت خانواده از زندانی را در پاسخگویی به این نیازها مؤثر دانسته‌اند.

بیو و موراش^۲ (۲۰۱۰) در مطالعه کیفی ۲۰ زن زندانی، تأثیر شبکه‌های اجتماعی و ارتباط با دیگران را در قبل، حین و بعد از زندانی شدن و همچنین پس از آزادی از زندان، بررسی نموده‌اند. آن‌ها معتقدند برنامه‌های درون زندان می‌تواند به‌طور سیستماتیک در شناسایی و شکل‌دهی شبکه‌های جدیدی که توانایی برطرف کردن نیازهای زنان را پس از آزادی دارد، مؤثر بوده و شانس موفقیت این زنان را در بازگشت به جامعه افزایش دهد.

ویشر^۳ (۲۰۱۱) در پژوهش خود نشان داد که حمایت‌ها و ارتباطات خانوادگی قوی نقش مهمی در مرحله گذار از زندان به خانه برای مردان و زنان آزادشده ایفا می‌کند. این محقق بیان می‌کند که احتمالاً بین داشتن فرزند، پدر یا مادر شدن، و پیوندهای خانوادگی گسترده و بی‌وقفه با بازپذیری موفق و کاهش تکرار جرم رابطه وجود دارد.

فریتاس^۴ و همکاران (۲۰۱۶) با پژوهش میان ۲۰ مادر متهم پرتغالی در خصوص مادری کردن به این نتیجه دست یافته‌اند زنانی که با فرزندان‌شان درون زندان زندگی می‌کنند، مزایای بیشتری دریافت می‌کنند. اما با افزایش رنج‌های ناشی از محدودیت آزادی نیز مواجه هستند. زیرا فضای ناکافی برای کودکان و محدودیت‌های تغذیه و تفریحات برای کودکان‌شان وجود دارد و رژیم انضباطی درون زندان با شرایط مادری کردن هماهنگ نیست و این بسیار دشوار است که نقش‌های اجتماعی خانگی را در یک موسسه (زندان) حفظ کنند.

1. Van Voorhis
2. Bui & Murash
3. Visher
4. Freitas

هالتفر و واتاناپورت^۱ (۲۰۱۴) بر اساس مطالعات طولی بحث مسئولیت‌پذیری جنسیتی در طول مجازات زنان مجرم را دنبال می‌کنند، به‌عنوان مثال در خصوص پاسخگویی به نیاز جنسیتی زنان زندانی با سوء‌مصرف مواد نه تنها بر نتایج سریع متمرکز می‌شوند (ادامه مصرف کنترل‌شده) بلکه بر فرایندهای جلوگیری از بازگشت مجدد و موفقیت در درازمدت هم متمرکز می‌شوند.

رایت و همکاران (۲۰۱۶) نیازهای جنسیتی پاسخگویان را مورد شناسایی قرار داده‌اند و روش‌هایی را برای مدیریت بهتر زندان، کارکنان و ایجاد برنامه‌های جنسیت‌محور برای ارائه خدمات زنان زندانی معرفی می‌کنند. نویسندگان پیشنهاد می‌کنند که زندانیان نیازمند رفتارها و برنامه‌های خدماتی هستند که احساس نیازهای مجرمانه آن‌ها را کاهش دهد. راهکارهای پیشنهادی نویسندگان نیز شامل استفاده از ارزیابی‌های جنسیتی زنان به‌منظور مداخلات مؤثر و برنامه‌ریزی به‌موقع برای ورود موفق دوباره زنان به جامعه و استفاده از کارکنان آموزش دیده است که پاسخگوی نیازهای جنسیتی زنان باشند.

پری^۲ (۲۰۲۰) خط سیر زندگی ۱۷ زن ژوهاسنبورگی را به تصویر می‌کشد که در زندان به سر می‌برند. یافته‌ها نشان می‌دهد که این افراد در زندگی‌شان قربانیان منفعلی بودند که شرایط محیطی آن‌ها را مجبور به انجام جرم کرده است و درک اینکه چرا این زنان دست به این انتخاب زده‌اند، وابسته به بسترهای جنسیتی زندگی آن‌ها داشته است که شامل هویت اجتماعی و فرهنگی جامعه مردسالار، خشونت و فقر تجربه شده است.

جمع‌بندی پیشینه تحقیق نشان می‌دهد که در پژوهش‌های موجود در ایران، موضوع تبعات زندان برای زنان زندانی بیشترین پژوهش‌ها را به‌خود اختصاص داده است اما درخصوص زندانبانی پژوهش کیفی و باهدف انعکاس نیازهای جنسیتی زنان صورت نگرفته است. در پژوهش‌های خارجی نیز پاسخگویی به نیازهای جنسیتی زنان در زندان در حوزه‌های توانمندسازی، ارائه فرصت‌ها، تبدیل زندان به محیطی با حمایت عاطفی و جسمانی تفسیر و پیشنهاد شده است.

1. Holtfreter & Watanaporn

2. Parry

زمینه نظری

اگرچه در رویکرد پدیدارشناسی، محققین چارچوب نظری خاصی را دنبال نمی‌کنند و به دنبال درک تجربه زیسته زنان از موضوع مورد مطالعه هستند؛ اما پرداختن به نظریاتی که می‌تواند پشتوانه یافته‌های پژوهشی حاضر باشد و یا بیشترین توان افزایش اعتبار یافته‌ها را دارد، به نظر ضروری می‌رسد.

در رویکردهای کلاسیک کیفری همچون سازه‌گرایی "فرد بدان جهت که مرتکب جرم شده است مستحق کیفر است. اینان که اغلب تحت عنوان "تکلیف‌گرایان نیز مورد بحث واقع می‌شوند، معتقدند که فرد با ارتکاب جرم مستحق کیفر می‌شود؛ لذا مبنای کیفر به عقیده سزاگرایان استحقاق مجرم است (بونین^۱، ۲۰۰۸).

اما در دیدگاه‌های فایده‌گرایی کیفر از منظر نتایجی که به بار می‌آورد توجیه می‌گردد، کیفر تنها زمانی قابل توجیه اخلاقی است که بیشترین فایده را در مقابل هر عمل جایگزین داشته باشد. بدین معنا که بین اقسام مختلف کیفر و یا بین اعمال کیفرهای سستی و دیگر اقسام واکنش علیه جرم، دولت ملزم است کیفر یا واکنشی را برگزیند که بیشترین فایده را برای بیشترین افراد درگیر یعنی شهروندان جامعه اعم از بزه‌کار و ناکرده بزه در برداشته باشد (بونین، ۲۰۰۸).

اما امروزه با گذار به سمت جامعه ارگانیک و تشکیل جوامع دموکراتیک، کیفر نه فقط به‌خاطر آرام کردن جامعه بلکه برای مصالح قشرهای مختلفی که در کنار یکدیگر زندگی می‌کنند صورت می‌گیرد و جنبه اصلاحی کیفر بیش‌ازپیش مدنظر است. از طرف دیگر رویکردهای ترمیمی نیز جایگزین رویکردهای تنبیهی شده است. به‌عنوان مثال دورکیم مجازات را نوعی واکنش اجتماعی می‌داند که از طرف جامعه نسبت به کسی که به ارزش‌های اخلاقی آن تعرض کرده است، اعمال می‌شود. اما هر چه جوامع پیشرفت می‌کنند از شدت این واکنش اجتماعی کاسته می‌شود؛ به عبارت دیگر عدالت کیفری و سرکوبگر به‌سوی عدالت ترمیمی می‌رود (اسفندیاری، ۱۳۹۳: ۵۴-۴۹).

ماکس وبر^۲ در خصوص مدرنیته و تحولات آن معتقد است که با تقسیم‌کار و بروکراتیزه شدن نهادهای مجازات همچون زندان، گروه‌های شغلی به‌وجود آمدند که یکدیگر را تقویت

1. Boonin
2. Max Weber

می نمودند؛ مانند کانون اصلاح و تربیت، دفاتر پزشکی و روان‌پزشکی در زندان‌ها و موسسه‌های مربوط به آن‌ها. قابل ذکر است که این مهارت‌ها و تکنیک‌های جدید، که راهکارهای مبتنی بر عقلانیت بوروکراتیک بودند، درصدد آن بودند که خود را به عنوان جنبه‌های کیفی تخصصی شده و دارای کارکردی مثبت، سودمند و در راستای خدمت و وظیفه اجتماعی معرفی کنند. همچنین این تکنیک‌های جدید با فاصله گرفتن از اجرای مجازات درملاءعام، از رسوایی و بدنامی فرهنگی فاصله گرفتند؛ در نتیجه بیشتر این ادعا به وجود آمد که مفید هستند" (اسفندیاری، ۱۳۹۳: ۱۱۲).

در کنار رویکردهای موجود در خصوص مجازات مجرمین، در خصوص فرایندهای زندانبانی نیز رویکرد جدید شامل رویکرد درمان و توان بخشی است که هدف از آن فراهم آوردن زمینه بازگشت مؤثر کچرو به جامعه و برخوردار ساختن زندانی از توانایی‌های زیستی و روانی و دیگر مهارت‌های لازم برای این بازگشت است. (سلیمی و داوری، ۱۳۸۷: ۴۵۸).

مدل توان بخشی، مفاهیم و مقاصدی از قبیل مراقبت و درمان درست و اینکه این مدل باعث تحول جنایتکاران و تبدیل آن‌ها به افرادی قانون‌شناس و مثمر ثمر می‌شوند، را در خود جای می‌داد. با توجه به علم جرم‌شناسی، مکتب اثبات‌گرا در خصوص توان بخشی این مطلب را عنوان می‌کند که افرادی که مرتکب جرم می‌شوند، مقصر نیستند در عوض مجرمین خود قربانیان بی‌عدالتی اجتماعی، فقر و تبعیض نژادی هستند و اعمال آن‌ها واکنش به جامعه‌ای است که به آن‌ها خیانت کرده است. به خاطر تربیت فقیرانه و بد، آن‌ها از مشکلات روانی و نارسایی‌های شخصیتی که قابلیت آن‌ها را در ارتکاب جرم افزایش می‌دهد، رنج می‌برند (سیگل، ۱۳۸۵: ۷۸۳).

اما نظریاتی دیگری وجود دارند، که به طور خاص به زنان زندانی پرداخته‌اند، نظریه جرم‌شناسی فمینیستی به عنوان برجسته‌ترین دیدگاه برای تبیین بزهکاری زنانه مبتنی بر این پیش فرض کلی است که زنان به لحاظ ساختاری از وضعیت نامساعد و نامطلوبی در جامعه برخوردار هستند (وایت و هانیس، ۱۳۸۲: ۱۸۸). از همین رو ماهیت بزهکاری زنان را باید در شرایط و اوضاع و احوال اجتماعی، اقتصادی و سیاسی مورد مطالعه قرار داد و خشونت شایع علیه زنان و وضعیت نامطلوب خانوادگی از حیث اقتصادی را همواره به عنوان پیش شرط اساسی

برای هرگونه رفتار مجرمانه زنان در نظر گرفت. جرم‌شناسان فمینیستی معتقدند که زنان نسبت به مردان راه‌های جرم و جنایت کاملاً متفاوتی دارند و فقط نباید در مقایسه با مردان به جرم آن‌ها اندیشید (وسلی و دیوی^۱، ۲۰۱۸؛ واتاناپورن و هالتفرت^۲، ۲۰۱۴). این محققان به تاکتیک‌های فزاینده اجرای قوانین سلطه‌گر، نابرابری جنسیتی، سیستم‌های قوی و مهاجم علیه مواد مخدر اشاره می‌کنند که موجب افزایش جرم و دستگیری دختران و زنان می‌شود (ون گاندی^۳، ۲۰۱۴) اما با توجه به افزایش زنان زندانی مجرم، پاسخگویی به نیازهای جنسیتی ضروری‌تر می‌شود زیرا محققان یادآور شده‌اند که اکثر برنامه برای زندانیان بر اساس نیازهای مردان طراحی و ارزیابی شده‌اند (کاوینگتون و فداک^۴، ۲۰۱۷).

در خصوص فرایندهای زندانبانی خاص زنان، محققانی همچون کاوینگتون و بلوم (۲۰۰۸) مدت‌هاست که بین خط سیر جنسیتی جرم و نیازهای جنسیتی زنان در عملکردهای سیستم عدالت کیفری ارتباط برقرار می‌کنند. آن‌ها از واژه پاسخگویی جنسیتی^۵ برای اشاره به رفتارها، عملکردها و برنامه‌هایی که برای پاسخگویی به نیازهای خاص زنان طراحی شده است، استفاده می‌کنند (وارد^۶، ۲۰۲۰).

کاوینگتون و بلوم (۲۰۰۸) شش اصل راهنما برای پاسخگویی به جنسیت در سیستم کیفری پیشنهاد کرده‌اند که شامل موارد ذیل است:

۱. تصدیق این امر که جنسیت، تفاوت ایجاد می‌کند.
۲. ایجاد محیطی مبتنی بر امنیت، احترام و وقار.
۳. تدوین سیاست‌ها، عملکردها و برنامه‌هایی که موجب ارتباط سالم با کودکان، اعضای خانواده، دیگران مهم و اجتماع و ارتقای آن می‌شوند.
۳. آگاهی دادن در خصوص سوء مصرف مواد، آسیب‌ها و مسائل مربوط به سلامت روان از طریق خدمات یکپارچه و جامع و مبتنی بر فرهنگ و نظارت‌های مستقیم بر این برنامه‌ها.

1. Wesley & Dewey
 2. Wattanaporn & Holtfreter
 3. Van Gundy
 4. Covington & Fedock
 5. gender responsive
 6. Ward

۵. ایجاد فرصت برای زنان برای بهبود وضعیت اقتصادی و اجتماعی خود.

۶. ایجاد یک سیستم خدمات محور گسترده و مشارکتی.

روش تحقیق

این پژوهش با روش کیفی و با رویکرد پدیدارشناسی تفسیری انجام شده است. هدف پدیدارشناسی تفسیر و بررسی دقیق تجربیات واقعی و شایستگی افراد و بررسی نحوه تجربه مشارکت کنندگان از جهان اجتماعی و شخصی خودشان است (لاینز و کوئل، ۲۰۱۶: ۶۷) و به دنبال تلاش برای درک نقطه نظرات شرکت کنندگان از فرایندهای زندانبانی بر اساس تجربیاتشان است. در این پژوهش محققین به دنبال ادراک تجربه زنان از کلیه فرایندهای زندانبانی همچون ساختارها، خدمات، برنامه‌ها و تعاملات هستند، بنابراین تکنیک مصاحبه نیمه ساخت یافته به کار گرفته شد.

میدان مطالعه این پژوهش، زنان زندانی بوده‌اند که تجربه حبس در یکی از زندان‌های زنان در ایران را داشته‌اند. الگوی انتخاب نمونه‌ها، به صورت هدفمند بوده است؛ به این معنا که محقق با اطلاعات قبلی از جامعه و با عنایت به هدف‌های معینی، داوری شخصی خود را برای انتخاب نمونه به کار می‌برد. پژوهشگر در این حالت فرض می‌کند اطلاعات او می‌تواند به انتخاب یک نمونه معرف جامعه کمک کند. در این روش، نمونه انتخاب شده معرف جامعه نیست، اما در عین حال، به کمک آن‌ها می‌توان اطلاعاتی را درباره افراد جامعه جمع‌آوری کرد. نکته دیگر در انتخاب نمونه‌ها این است که افراد به گونه‌ای انتخاب شدند که تنوع افراد زندانی در نظر گرفته شود؛ به عنوان مثال مجرمین با انواع جرائم، با سنین، وضعیت تأهل، سابقه جرمی و مدت زمان متفاوت حضور در زندان و... در نمونه وجود داشته باشند تا بتوان تصویر کلی از نیازها و ویژگی‌های زنان زندانی به دست آوریم. با توجه به این ویژگی‌ها، ۲۵ نفر از زنان زندانی مورد مصاحبه قرار گرفتند، در نهایت اشباع داده و اطمینان از عدم وجود تجربیات متفاوت، فرایند مصاحبه متوقف شد. بخش دیگری از یافته‌های تحقیق حاضر با

روش اسنادی (کتابخانه‌ای) و با استفاده از آیین‌نامه‌های موجود در خصوص مباحث زندانبانی صورت گرفت.

یافته‌های توصیفی

جدول ۱. سیمای کلی وضعیت زندانیان مصاحبه‌شده

مشخصه		فراوانی	مشخصه		فراوانی
سن	زیر ۲۵ سال	۲	تعداد سال‌های حضور در زندان	یک تا سه سال	۸
	۲۶ تا ۳۵ سال	۱۳		چهار تا شش سال	۱۱
	۳۶ تا ۴۵ سال	۵		هفت سال و بالاتر	۳
	۴۶ سال به بالا	۵		کلاه‌برداری و جرائم مالی	۶
تحصیلات	بی‌سواد	۲	نوع جرم	نگهداری، حمل و فروش مواد	۹
	زیرِ دیپلم	۱۳		راه‌اندازی و فعالیت در خانه فساد	۲
	دیپلم و فوق‌دیپلم	۶		سرقت و جیب‌بری	۳
	لیسانس و فوق‌لیسانس	۴		ایرانی	۲۲
وضعیت تأهل	متارکه کرده	۱	تابعیت	غیر ایرانی	۳
	همسر فوت‌شده	۴			
	مطلقه	۴			
	مجرد	۵			

از میان ۲۵ نفر مشارکت‌کننده بیشتر آن‌ها (۱۳ نفر) در سنین ۲۶ تا ۳۵ سالگی قرار داشته‌اند؛ کمترین سن مشارکت‌کنندگان ۲۳ سال و بالاترین سن ۸۰ سال بوده است. تحصیلات زندانیان نیز از بی‌سواد تا فوق‌لیسانس متغیر بوده است؛ اما بیشتر از نیمی از آن‌ها (۱۳ نفر) زیر دیپلم بوده‌اند. ۱۱ نفر از پاسخگویان متاهل، ۵ نفر مجرد، ۴ نفر مطلقه، ۴ نفر همسر فوت‌شده و یک نفر هم متارکه کرده بوده است. بیشترین فراوانی حضور زنان پاسخگو در زندان بین ۴ تا ۶ سال به تعداد ۱۱ نفر بوده است و بالاترین سال‌های حضور در زندان و گذران محکومیت نیز ۹ سال بوده است. افراد زندانی جرائمی همچون جرائم مالی، نگهداری و حمل مواد مخدر،

راهاندازی و فعالیت در خانه فساد، سرقت، قتل و مشارکت در قتل داشته‌اند و ۸ نفر از پاسخگویان نیز بلا تکلیف بوده‌اند و هنوز حکم آن‌ها مشخص نشده بود. در خصوص تابعیت مشارکت‌کنندگان نیز باید گفت که ۲۲ نفر آن‌ها ایرانی و ۳ نفر غیر ایرانی بوده‌اند.

یافته‌های تحلیلی

در بخش یافته‌های تحلیلی مقوله‌های استخراج‌شده در قالب دو طبقه اصلی تجربه فرایندهای دوران حبس و کارکردهای آن و ادراک ملاحظات جنسیتی زندان زنان ارائه می‌شود. کلیه فرایندهای زندانبانی شامل جغرافیای زندان، پذیرش، نحوه طبقه‌بندی زندانبانان، خدمات و برنامه‌های زندان و تعاملات مورد تحلیل و مقوله‌بندی قرار گرفته است و ضمن اشاره به مواد آیین‌نامه، روایت‌های پاسخگویان نیز مورد تحلیل قرار می‌گیرد.

ادراک مشارکت‌کنندگان از فرایندهای دوران حبس و کارکردهای آن

الف) ساختار زندان

• جلوگیری از انفصال خانواده و زندانی

اولین بحث مربوط به فرایندهای زندانبانی به موقعیت جغرافیایی زندان و ماده ۲۳۴ تبصره ۱ یعنی قاعده نزدیکی زندان به محل سکونت زندانی اشاره دارد. در این خصوص ۲۴ نفر از زندانبانان اذعان داشته‌اند که چنین اقدامی برای آن‌ها صورت گرفته است. پاسخگویان این کارکرد را در قالب مفاهیمی همچون جلوگیری از قطع ارتباط با خانواده، تسهیل ملاقات و دیدار با خانواده ذکر نموده‌اند که در مقوله جلوگیری از انفصال زندانی با خانواده تفسیر شده است. در این باره تنها یکی از مشارکت‌کنندگان که دور از محل زندگی خود در زندان به سر می‌برد، چنین می‌گوید:

«من ارث پدریم توی اسلامشهر بود. از اون طریق تونستم پیام اینجا، دادستان هفت هشت بار مخالفت کرد. گفت چرا این زن داره از بچه‌هاش جدا میشه. اول تو زنجان نزدیک خانواده‌ام بودم. الان دیرینه‌دیر میان ملاقاتم. بچه‌هام عاشقم هستن. شوهرم هم خیلی خیلی دوسم داره. ولی ما یک مثل داریم که کی می‌گه زن تا هست مادریه، اما اونی که نیست دیگه تموم شده و رفته».

• قرنطینه و تسهیل سازگاری زندانیان

پس از بازرسی، اولین مکان ورود متهمین و محکومین به زندان، بخش قرنطینه است و تازه‌واردین توقیفی حداقل سه‌روزه در این مکان خواهند داشت. قانون‌گذار در ماده‌های ۱۱۱ (معاینات کامل پزشکی از تازه‌واردین) و ۱۱۲ (تأمین دارو با جنبه حیاتی برای بیمار) و ۶۴ (بررسی و شناخت شخصیت زندانی) در خصوص این بخش اظهارنظر می‌کند. از نگاه پاسخگویان کارکرد بخش قرنطینه علاوه بر بررسی وضعیت بهداشت و سلامت فرد (وظیفه اصلی قرنطینه) در مقوله تسهیل سازگاری زندانیان تفسیر می‌گردد. به این معنا که ویژگی خاص بخش قرنطینه، همچون تعداد محدود زندانیان، امکانات بیشتر و احساس نزدیکی بیشتر با محیط خارجی زندان، احساس تنش و اضطراب جدایی را کاهش و هنجارپذیری تازه‌واردین را تسهیل می‌سازد و زندانی برای ورود به بخش اصلی زندان یعنی اندرزگاه آماده می‌گردد. یکی از مشارکت‌کنندگان در این باره می‌گوید:

"من از وارد زندان شدن به شدت می‌ترسیدم و به خاطر اینکه از وارد بند شدن واهمه داشتم، اونجا (بخش قرنطینه) احساس می‌کردم که داخل زندان نیست".

• شناخت بیماری‌ها و ویژگی‌های شخصیتی زندانیان

بر اساس اظهارات پاسخگویان انجام معاینات پزشکی و ارزیابی وضعیت سلامت در بخش قرنطینه صورت می‌گیرد، بنا به اظهارات نیمی از پاسخگویان، الزامی برای دادن آزمایش و بررسی بیماری در بدو ورود برایشان وجود نداشته است. حال آنکه همه ۲۵ نفر زندانی پاسخگو در بدو ورود مورد ارزیابی روانشناسی قرار گرفته‌اند. این اهمیت دارد که ارزیابی و شناخت ویژگی‌های شخصیتی زندانی از همان بدو ورود آغاز شود. زندانیان با عقاید فرهنگی و مذهبی خاص و سطح تحصیلات و مهارت‌های متفاوت و یا نقش‌هایی که در خانواده و اجتماع بر عهده دارند، سبک‌های زندگی متفاوتی را تجربه نموده‌اند و کنش‌های متفاوتی را از خود بروز می‌دهند. در اینجا مادری و مسئولیت‌های آن در بیرون از زندان باید به سرعت شناخته شود. لذا با تشخیص و بررسی زندانی، میزان نگرانی‌ها و اضطراب‌های وی ارزیابی خواهد شد تا اقدامات مناسب و نحوه مواجهه با این فرد به درستی تشخیص داده شود در این خصوص یکی از زندانیان که به جرم قتل همسر در زندان به سر می‌برد می‌گوید:

«وقتی قرنطینه بودم، پرونده شخصیت خانم مشاور زندان برام پر کرد. رفتیم پیشش و از ما سؤالاتی کرد».

• جلوگیری از ورود وسایل ممنوعه به زندان

شش نفر از پاسخگویان، کارکرد دیگر بخش قرنطینه را جلوگیری از وارد کردن اجناس ممنوعه به زندان بیان کرده‌اند. این‌گونه تفسیر می‌شد که توقف سه رزوه در قرنطینه - گشت‌های بدنی دقیق و استفاده از زندانیانی که با مواد مخدر آشنایی کامل دارند، جهت کنترل زندانیان حاضر در قرنطینه، از راهکارهایی است که از ورود ممنوعات به داخل زندان جلوگیری به عمل آید؛ در این باره یکی دیگر از پاسخگویان می‌گوید:

«وقتی اومدم اینجا بردنم بیمارستان دستم گچ بود، بازش کردن که توش چیزی نباشه».

• تفکیک و طبقه‌بندی زندانیان

در خصوص طبقه‌بندی زندانیان، ماده ۴ تبصره ۱ (جدایی محکومان از متهمین)، ماده ۴۷ (شناسایی کامل ویژگی‌های مجرمین)، ماده ۶۹ تبصره ۱ (زندگی فرزندان زیر دو سال با مادران در زندان) وجود دارد.

یافته‌های حاصل از نظرات ۲۵ پاسخگو نشان می‌دهد که طبقه‌بندی زندانیان در این زندان بر حسب نوع جرم، سن و نقش‌های اجتماعی (مادر بودن) آنان صورت می‌گیرد.

پاسخگویان کارکردهای این طبقه‌بندی را در توجه به نیازهای متفاوت زندانیان، جلوگیری از آمیختگی زندانیان با سنین مختلف و جرائم متفاوت، توجه بیشتر به زندانیان کم‌خطر و جرم اولی و مراقبت از مادران و فرزندانشان اظهار نموده‌اند. یکی از مشارکت‌کنندگان در این باره می‌گوید:

«بند ۶ از اول مالی‌ها و اتباع بیگانه بودند. اما در حال حاضر زیر بیست و پنج سال رو که انواع جرائم دارن را هم بهشون اضافه کردن. چون امن‌ترین جا برای کم‌سن‌وسال‌هاست که افرادی با جرائم مالی بهشون صدمه نمی‌زن».

• حفاظت از زندانیان بدون سابقه

پاسخگویان بر این باورند که مزایای بند مشاوره این است که زندانیان تازه‌وارد و غیر سیگاری از آسیب‌های زندانیان پرخطر در امان هستند و از طرف دیگر مزایایی همچون هواخوری،

گل کاری شده، تعداد کم زندانیان، تعداد کمتر کف خواب‌ها و آرامش در طول روز و تاریکی و کم شدن نورها در هنگام خواب شبانه دارند که می‌تواند به عنوان پاداشی جهت ترک سیگار برای زنان و در نهایت جابجایی آن‌ها به این بندها را برایشان فراهم سازد. یکی از پاسخگویان می‌گوید:

«بندهای مشاوره لامپ‌ها کم می‌شه اما بندهای دیگه روشنه. سالن‌های پایین خیلی افتضاحه (اندرزگاه) راه میرن گیر میدن به هم. اما اینجا خوبه».

• توجه ویژه به بند مادران

یک بند زندان به مادران و کودکانشان اختصاص دارد و از زندانیانی تشکیل شده است که دارای فرزند زیر دوسال یا زنان باردار هستند. از نظر پاسخگویان این بند ویژگی‌های مثبتی همچون متفاوت بودن نوع تغذیه و ارائه خدمات بهداشتی و روان‌شناختی دارد. در این باره پاسخگویی می‌گوید:

«این بند غذایش بهتره. آروم‌تره. تلفن‌هاش بیشتره. بندهای دیگه حتماً باید کار کنی که بتونی تلفن بزنی. بند ۱۵۰ نفر که با ۳۰ نفر (بند مادران) یکی نمی‌شه».

ب) خدمات به زندانیان

• خدمات روان‌شناختی و کاهش آلام زنانه

در خصوص این خدمات مواد ۳۸ (فعالیت‌های واحد مددکاری زندان)، مواد ۴۰ (فعالیت‌های روان‌شناسان زندان) اشاراتی دارند و ۱۶ نفر از پاسخگویان اظهار نظر مثبت داشته‌اند و کارکردهایی همچون کاهش آلام زنانه، به اشتراک‌گذاری عواطف و هیجانات منفی و دریافت راهنمایی از مشاوران و مددکاران ذکر نموده‌اند که همین امر در جلوگیری از رفتارهای پرخطر زنان و سازگاری با زندان مؤثر بوده است. از سوی دیگر پاسخگویان تلاش برای آزادی و عفو زندانی، پیوند زندانیان طردشده با خانواده، دیدار با همسر و فرزندان و حل معضلات خانوادگی و اطلاع از وضعیت خانواده را از کارکردهای بخش مددکاری ذکر کرده‌اند. تجربه پاسخگویان در دریافت مشاوره در زندان نشان می‌دهد که این امر نه تنها در افزایش سازگاری زنان با زندان، بلکه در جلوگیری از رفتارهای پرخطر زنان همچون آسیب رساندن به خود (خودکشی) و دیگران مؤثر است.

لازم به ذکر است مسئولین زندان ارائه این خدمات را با نظم خاصی همچون تخصیص مددکار ثابت به بندها و یا مشخص کردن روزهای مشخص برای دریافت خدمات، انجام می‌دهند.

«یه بار تو مشاوره خیلی گریه کردم، گفتم یک کاری کنید که بابام باهام آشتی کنه. یک روز صبح صدام زدن. خانم مددکار کمک کرد آشتی کنم با بابام. رفتن خونمون و بابام راضی کردن که بعد از یک سال و نیم بیاد ملاقاتم».

بنابراین تسهیل ارتباط با خانواده به منظور حمایت‌های عاطفی، حمایت اقتصادی، پیگیری پرونده توسط خانواده و درنهایت آزادی و بازگشت به زندگی عادی مؤثر است که در این میان مددکاران نقش واسطه‌ای فعالی می‌توانند ایفا نمایند.

• خدمات درمانی و تغییر وضعیت جسمانی و روحی زنان

ماده ۱۰۲ بر تست پزشکی محکومین به صورت ماهی یک‌بار اشاره کرده است؛ اما بر اساس اظهارات پاسخگویان، مرکزی بهداشتی در زندان مستقر هست که با نوبت‌دهی توسط رابط بهداری، بیماران ویزیت می‌شوند و در صورت تشخیص پزشک به بیمارستان اعزام می‌گردند.

در میان زندانیان، ۳ نفر کسانی بودند که بیماری آن‌ها، نه به واسطه حضور در زندان یا در فرایند زندانی شدن، بلکه پیش از دستگیری وجود داشته است و زندان را راهی برای درمان بیماری خود با کمترین هزینه‌ها و یا حتی رایگان می‌بینند. البته این امر برای زندانیان سابقه‌دار بیشتر نمود دارد و این معضل هزینه‌های بسیاری را به زندان تحمیل می‌کند. در این باره مهناز می‌گوید:

«من چشمم رو عمل کردم، ساجمه تو چشمم رفته بود، روبه روی بیمارستان دی بودم دیدم یه چیزی خورده تو چشمم، وقتی دستگیر شدم اومدم زندان بعد رفتم بیمارستان عمل کردم دیدم ساجمه تو چشمم بوده».

• خدمات قضایی و تسهیل فرایند آزادی

یکی از مهم‌ترین الزامات زندان، پیگیری پرونده و آگاهی زنان از محکومیتشان است که همه زندانیان پاسخگو به آن اشاره نموده‌اند. در زندان بخشی به نام اجرای احکام وجود دارد که کارشناسان آن به پیگیری پرونده‌های زندانیان می‌پردازند. زیرا مهم‌ترین اولویت و نیاز زنان زندانی پیگیری پرونده‌های قضایی و آگاهی از وضعیت حکمشان است. در این باره پاسخگویی می‌گوید:

«اینجا خیلی راهکارها رو بهت میدن برای پرونده، یا اینکه پرونده رو پیگیری می‌کنن. اما بعضی‌ها خودشون دیگه دلشون نمی‌خواد که پیگیری کنن».

ج) تعاملات و ارتباط زندانی با دنیای بیرون

ارتباط زندانیان با دنیای بیرون از زندان در قالب ملاقات‌ها، تماس‌های تلفنی و مرخصی تعریف می‌گردد که در ادامه به هر یک از آن‌ها از منظر پاسخگویان می‌پردازیم:

• ملاقات: تحکیم پیوندها و تسهیل بازپذیری اجتماعی

قانون‌گذار در خصوص شرایط ملاقات‌کنندگان و نحوه ملاقات مواد ۱۸۲ (نسبت اقوام ملاقات‌کننده با زندانی)، ۱۸۳ (شرایط ملاقات خصوصی)، ماده ۱۸۵ (شرایط ملاقات حضوری) و ماده ۱۸۸ (برنامه و مدت زمان ملاقات عمومی) آورده است.

کارکرد ملاقات بنا به اظهارات همه پاسخگویان در مقوله بازپذیری اجتماعی می‌گنجد، زیرا زندانیان معتقدند که نیازمند آماده‌سازی شرایط برای بازگشت به خانواده و جامعه می‌باشند و قطع ارتباط با دنیای بیرونی فرایند بازگشت به زندگی عادی و امید و انگیزه برای آزادی را کاهش می‌دهد و فرایندهای اصلاحی و تربیتی زندان را نیز با چالش مواجه می‌سازد. دراین‌باره پاسخگویی می‌گوید:

«وقتی بچه‌هامو و شوهرم رو میبینم تو ملاقات، امیدم بیشتر میشه. دوست دارم برگردم پیششون. اون‌ها هم دلتنگی می‌کنن برام. همش دعا میکنم زودتر آزاد شم برگرد».

• تماس تلفنی: آگاهی، تعاملات و تأمین نیازها

در خصوص تماس تلفنی در ماده ۲۰۶ و تبصره آن اشاره شده است؛ به‌این‌صورت که در موارد ضروری برای زندانیان و اتباع خارجی با حضور مترجم مجاز می‌شود. اما در زندان هدف، تماس تلفنی زندانی به‌صورت روزانه در قالب زمان مشخص برای زندانیان و برای اتباع خارجی هفته‌ای یک‌بار صورت می‌گیرد.

دراین‌خصوص پاسخگویان اذعان می‌کنند که هرروز با خانواده، اقوام یا حتی دوستان خود تماس برقرار کنند، از وضعیت خانواده و فرزندان‌شان مطلع می‌شوند و از سوی دیگر با ابراز

احساسات و یا بیان مسائل و مشکلاتشان در تماس‌های تلفنی به آرامش بیشتری در زندان می‌رسند. در برخی موارد نیز زنان نیاز به پیگیری پرونده، درخواست پول و بسیاری موارد دیگر را با تماس‌های تلفنی به بستگان و دوستان خود مطرح می‌سازند. در این باره پاسخگویی می‌گوید:

«من هرروز زنگ می‌زنم خونمون، از خودم براشون میگم و از خونه هم خبردار میشم، یه بار که زنگ نزدم، مامانم زنگ زده زندان که چه خبره؟ الهه چی شده. بعد خانم فلانی گفت برو زنگ بزن خونه نگرانتم».

برطبق یافته‌های محقق، همه زنان زندانی با ورود به زندان از این امر آگاهی می‌یابند که برقراری تماس تلفنی بیشتر با خانواده و با بیرون از زندان منوط به فعالیت و حتی توانمندی‌های آموزشی و شغلی آن‌ها است که درواقع از سیاست‌های مثبت زندان به‌شمار می‌آید. در این باره پاسخگویی می‌گوید:

"تو سالن خودم که دو اندرگاه است، بچه‌هایی که میرن اشتغال (۲۰ دقیقه) تایم دارن یا کسانی که آشپزخونه کار می‌کنن (۴۰ دقیقه) تایم دارن، کل بچه‌های که مشغول هستن تایم دارن».

د) برنامه‌های توانمندسازی (آموزشی و تربیتی)

این برنامه‌ها در قالب تحصیل، حرفه‌آموزی و فعالیت‌های قرآنی در زندان هدف تعریف شده است. در آیین‌نامه سازمان زندان‌ها نیز مواد ۱۱، ۶۹، ۱۴۳ در خصوص سوادآموزی، ادامه تحصیل زندانیان و در ماده ۲۱۶ شماره‌های ۵، ۶، ۱۰ و ۱۱ در خصوص ارتباط فعالیت‌های قرآنی با اعطای مرخصی به زندانیان بیان شده است.

• تحصیل و افزایش عزت و اعتمادبه‌نفس

در خصوص فرایند سوادآموزی و تحصیل در زندانیان پاسخگویان کارکردهایی همچون ارتقا دانش زندانیان، یادگیری سواد خواندن و نوشتن برای زنان زندانی، جذب و به‌کارگیری زندانیان تحصیل‌کرده در فرایند آموزش و مشغول‌سازی و افزایش عزت و اعتمادبه‌نفس را ذکر کرده‌اند. هرچند که از نقاط ضعفی همچون دشواری یادگیری رشته‌های در حال تدریس در زندان برای

زنان، عدم تناسب آن با استعداد و علائق زنان و عدم پاداش‌های جذاب برای ادامه تحصیل زندانیان و دشواری تأمین کتاب و ملزومات آموزش برای زندانیان هم اشاره شده است.

«دو سه تا کلاس سواد داشتم، پنج و شش راهنمایی رو هم اینجا خوندم دیگه نخوندم رفتم اشتغال. دیگه ضعیف شدم نکشیدم. درس‌ها خیلی سخت بود».

• دارالقرآن: آگاهی‌بخشی و آرامش روحی

در خصوص مزایای دارالقرآن ۴ نفر از پاسخگویان آگاهی‌بخشی و آرامش روحی زندانیان و استفاده از پتانسیل مناسک و مراسم مذهبی در تحولات روحی و اتخاذ زندگی غیرمحرمانه را بیان کردند. اگرچه این فرایند باید خودجوش و غیراجباری باشد. پاسخگویی می‌گوید:

«اینجا من با قرآن انس گرفتم. اطلاعاتی دادن که اصلاً نمی‌دونستم در مورد ائمه و ولایت آگاه شدم. اینجا بیشتر به خدا نزدیک می‌شی. به خودم اومدم. امیدم به خداست که آزاد بشم».

• حرفه‌آموزی: سرگرمی و کسب درآمد

اظهارات ۱۲ نفر از پاسخگویان نشان می‌دهد، زنان با فعالیت روزانه در قسمت حرفه‌آموزی و یا در کارگاه‌هایی همچون خیاطی - مونتاژکاری درآمد ماهیانه به‌دست می‌آورند و این فعالیت برای زنانی که هیچ‌گونه واریزی ندارند، بسیار حیاتی به‌شمار می‌آید. علاوه بر این مزایای آن را در قالب مفاهیمی همچون یادگیری مهارت، خارج از بند بودن - مشغول بودن - سرگرمی بیان کرده‌اند. در این باره آینه می‌گوید:

«خود کارکنان پیشنهاد کار میدن، تایمی که تو بند هستی خوب نیست، وقتی کار نمی‌کنم،

مثل پنج‌شنبه و جمعه ناراحتم، فکرم مشغوله، با کار خودم رو مشغول می‌کنم».

درواقع بیشترین تأثیر این فعالیت‌ها از نگاه زندانیان، دوری از فشارهای فکری و کاهش درگیری‌های ذهنی آن‌هاست.

جدول ۲. ادراک پاسخگویان از کارکردهای فرایندهای زندانبانی

مقولات کلی	زیر مقولات	مقولات کارکردی
ساختار زندان	جغرافیای زندان	نزدیکی به محل سکونت و جلوگیری از انفصال خانواده و زندانی
	پذیرش و ورود به قرنطینه	تسهیل سازگاری زندانیان
		شناخت بیماری‌ها و ویژگی‌های شخصیتی زندانیان
		جلوگیری از ورود وسایل ممنوعه به زندان
	تفکیک و طبقه‌بندی زندانیان	حفاظت از زندانیان بدون سابقه توجه ویژه به بند مادران
خدمات زندان	خدمات روان‌شناختی و مددکاری	کاهش آلام زنانه
	خدمات بهداشتی و درمانی	تغییر وضعیت جسمانی و روحی زنان
	خدمات قضایی	پیگیری پرونده‌های زندانیان ارائه راهکارهای حقوقی
	خدمات ارتباطی	تحکیم پیوندها و تسهیل بازپذیری اجتماعی
		آگاهی، تعاملات و تأمین نیازها
برنامه‌های زندان	تحصیل و سوادآموزی	افزایش عزت و اعتماد به نفس
	دارالقرآن	آگاهی‌بخشی و آرامش روحی
	حرفه‌آموزی و اشتغال	سرگرمی و کسب درآمد

ملاحظات فرایندهای زندانبانی زندان زنان

در این بخش مقاله به مقولاتی اشاره می‌شود که ویژگی خاص آن تمرکز بر نیازها و خواسته‌هایی است که زنان زندانی به واسطه جنسیتشان در زندان احساس می‌کنند اما در آیین‌نامه‌های زندانبانی وجود ندارد و در برخی موارد نیز مدیریت زندان اقدام به پاسخ‌دهی به آن‌ها می‌نماید. توجه به این ملاحظات در فرایند زندانبانی می‌تواند فرایند تحمل حبس و بازگشت به زندگی عادی و غیرمجرمانه را برای زنان فراهم سازد.

• ملاحظات مکانی زندان

موقعیت جغرافیای زندان شامل دوری آن از مرکز شهر، دسترسی دشوار به خدمات حمل و نقل ارزان به یک مسئله ناراحت کننده برای ۲۴ نفر پاسخگو در زندان بدل شده است که البته شامل حال جمعیت شهری منطقه نیز است.

«من به خاطر ۱۰۱ گرم شیشه انجام نمی‌تونم همش بیان ملاقاتم، ۲ هفته بود نیومدم. راهشون خیلی دوره؛ مادرم با مترو میاد و بقیه مسیر هم تاکسی داره. معمولاً تلفنی صحبت می‌کنیم».

با توجه به اظهارات پاسخگویان، آنچه در آیین‌نامه در خصوص ساختار زندان باید مورد توجه قرار گیرد توجه به نوع معماری زندان و تفاوت مکانی زندان در حوزه‌های امنیتی و حفاظتی، نوع معماری و ساختار متفاوت زندان زنان و مردان است که در آیین‌نامه به آن اشاره‌ای نشده است.

• ملاحظات مربوط به مدیریت بدن در زندان

بنا به اظهارات همه پاسخگویان (۲۵ نفر)، زنان برای ورود به زندان، کلیه وسایل و لوازم همراه خود را تحویل زندان می‌دهند و با لباسی که بر تن دارند وارد زندان می‌شوند. درواقع اگرچه رویدادهای اتفاق افتاده در زندان و جاسازی وسایل غیرمجاز در لباس‌ها موجب ممنوعیت کامل ورود لباس و سایر وسایل به زندان شده است. اما این فرایند زندگی روزمره زنان به‌خصوص افرادی که با مشکل مالی مواجه هستند و نمی‌توانند در زندان خرید کنند را دشوار می‌سازد و موضوع تأمین لباس تنها به جنسیت زنانه منحصر نیست.

«قبلنا اجازه میدادن از بیرون برامون لباس بیارن. هر سه فصل یا چهار فصل لباس برامون می‌آوردن. من ممکنه کلی لباس تو خونه داشته باشم که اونا رو بگم خانوادم بیارن برام. می‌گن باید از زندان بخری».

یکی دیگر از دغدغه‌های ۱۵ نفر از زنان فقدان توجه به ویژگی‌های فیزیولوژیکی و شخصیتی خاص زنان و تمایلات زیباشناختی آنهاست که در قالب نگرانی‌های همچون ایجاد مشکلات پوستی و یا نارضایتی از ممنوعیت‌های ابراری و وسایل، تغذیه، پوشش ذکر شده است.

«قیچی و موجین ممنوعه اما چون برای اصلاح نیاز داریم، به‌جوری پیدا میکنیم. بچه‌ها لاک دوست دارن. رنگ مو رو می‌گیرن لاکش می‌کنن. بعضیا کش رو می‌سوزونن بجای مداد تو چشم و ابرو می‌زنن».

«زمستون بوتیک برق لب می‌آورد، رژ ملایم می‌آورد، زمستون هست آب هم شوره لب قاچ می‌خوره. کرم رنگ‌دانه‌دار هم قدغن شده. موقع خواب مهتابی روشنه صورت لک میاره. کرم ضد آفتاب هم قطع شده قبلاً می‌آوردن. هواخوری سایون نداره، باید ضدآفتاب باشه، کلاه هم نداریم. بچه‌ها خودشون با مقوای شیرینی کلاه سایون درست می‌کنن. لوازم آرایش ویتامینه و کم‌رنگ بذارن بیاد خیلی خوبه».

یکی دیگر از خواسته‌های ۸ نفر از زنان زندانی، فروش مولتی‌ویتامین‌ها و داروهایی است که کمبود مواد معدنی و ویتامین‌ها موردنیاز آن‌ها را تأمین نماید.

«قرص ویتامین، مثل ویتامین E و چیزهای دیگه رو بوفه می‌آورد ولی بعد دیگه نیاوردن. الان دوباره راه افتاده. من که بسته ۳۰۰ تایی از خارج برام میارن، چون اگه نخورم، موهام می‌ریزه و ناخونام میشکنه و هزارتا مرض می‌گیرم».

این موارد قالب مدیریت بدن توسط زنان زندانی مطرح می‌شود که به‌واسطه اهمیت دادن آن‌ها به ظاهر و سلامت خود، مطالبات متفاوتی از مردان را برای مدیریت زندان ایجاد می‌کنند.

• ملاحظات تفریحی - فراغتی خاص زنان:

پاسخگویان بر این باورند که زنان به‌واسطه ویژگی‌های جنسیتی، نیازمند سرگرمی، مشغولیت‌های فکری و کاری و حتی تفریحی می‌باشند؛ و بیکاری پاسخگویان منجر به ایجاد حاشیه‌هایی همچون پاپوش‌سازی، تهمت و حاشیه‌سازی در زندان خواهدشد. یکی از این تفریحات سریال‌هایی است که توسط مسئولین خریداری می‌شود و در سالن‌ها (بندها) برایشان به نمایش گذاشته می‌شود.

«دیشب برامون سری جدید شهرزاد را گذاشتند دیدیم، ما برای اینکه سرگرم بشیم تماشای فیلم داریم، اگه حفاظت بذارن میارن برامون، امور فرهنگی برامون میاره، هر فیلمی هم میدارن زندان توش داره، اما خیلی خوبه، بچه‌ها خیلی این فیلم‌ها رو پیگیری می‌کنن و دوست دارن ببینن».

بنا به اظهارات زنان، یکی دیگر از سرگرمی‌ها انجام حرکات موزون است که به باور ۶ نفر از پاسخگویان موجب شادی و کاهش تنش‌های ذهنی است که زنان را از انزوای درونی خارج می‌سازد اما از جمله ممنوعیت‌های زندان به‌شمار می‌آید.

«بزن برقص داریم، لگن می‌داریم وسط می‌زنم می‌رقصیم، ولی سریع میان جمعش میکنن، معمولاً شب‌ها داریم که کارکنان نیستن».

یکی دیگر از خصلت‌های زنانه که توسط ۱۰ نفر بیان شده است، تمایل آن‌ها به خرید و گشت‌زنی است. به گونه‌ای که یکی از زندانیان در مصاحبه به این موضوع چنین اشاره می‌کند:

«هر وقت تو زندان از چیزی ناراحت می‌شم و حالم گرفته است، میرم برای خودم خرید می‌کنم و حالم خوب می‌شه».

این نیاز اگرچه به واسطه فروشگاه‌های داخل اندرزگاه، فراهم می‌شود اما زندانیان در خصوص خرید لوازم و مایحتاج خود نیاز به انتخاب و دیدن اجناس از نزدیک دارند. حال آنکه چنین امکانی برای آن‌ها در برخی موارد در نظر گرفته نشده است.

«برای خرید یک دریچه گذاشتند میگن فلان چیز جدید آوردن ما می‌خریم، جنس‌ها رو نمی‌بینیم. من وقتی رفتم مرخصی همش رفتم پاساژ می‌گشتم».

این پاسخگویان به محدودیت رفت‌وآمد نیز اشاره کرده‌اند.

«قبلاً درهای کتابخونه باز بود بهتر بود، اما الان برای هر چیزی ما رابط داریم. درسته، نظم و هماهنگیش خوبه چون اینجا هشتصد نفر هستن. اما یه موقع طرف میگه من اعصابم خورد شده. می‌خوام دو دقیقه برم باشگاه حالم خوب شه یه آهنگ گوش بدم یا اینکه برم کتابخونه یا آمفی تئاتر. ما باید وقتی قانون می‌ذاریم یه جوری دو طرف رو داشته باشیم. حتما نمی‌شه از شب قبل ثبت نام کرد».

نیاز فراغتی دیگر که توسط ۲۲ نفر پاسخگو بیان شده است، آشپزی کردن است. این افراد مزایای آشپزخانه داشتن در زندان را در قالب مفاهیمی همچون سرگرم کردن خود، تهیه غذای ابتکاری، و ایجاد تنوع بیان کرده‌اند:

«تنوع غذایی رو راحت خودمون می‌تونستیم داشته باشیم، با موادی که از فروشگاه می‌خریدیم و گوجه و فلفل دلمه‌ای غذای ابتکاری درست می‌کردیم، قبلاً آشپزخونه داشتیم سرمون گرم بود، ولی الان نداریم».

درواقع، از آنجایی که عموماً آشپزی کردن جزء یکی از وظایف زنانه است، تسری آن به محیط زندان، با روحیات زنانه هم‌خوانی دارد و در صورت ایجاد شرایط برای آشپزی کردن، زنان راحت‌تر می‌توانند با شرایط زندگی در زندان به‌خصوص اقامت طولانی در آن سازگار شوند.

• ملاحظات اجتماعی - اقتصادی و سنی در طبقه‌بندی زندانیان

در خصوص طبقه‌بندی زندانیان، توجه به طبقه اجتماعی و اقتصادی نیاز دیگری است که ۳ نفر از محکومین به آن اشاره کرده‌اند. این افراد که دارای تمکن مالی هستند و به‌نوعی نابرابری طبقاتی و فرهنگی از دغدغه‌های اصلی‌شان بوده است.

«ما شخصی رو داریم که می‌رفته ترکیه و مالزی برای تن‌فروشی. ما باند این دخترها رو تو بندمون داریم. من از زندگی با افرادی که تو سطح من نیستن، ناراحتم».

علاوه بر این، زندانیان مصاحبه‌شده از سنین ۲۰ تا ۸۰ سال بوده‌اند؛ ۴ نفرشان اذعان کرده‌اند که افراد زندانی با افزایش سن، هیجان‌طلبی و نیاز به سرگرمی در آنان کاهش یافته و در مقابل، نیاز به سکوت و آرامش و دغدغه بیماری‌هایشان افزایش می‌یابد. بنابراین آمیختگی سالمندان و افراد جوان در بندها احتمال افزایش تنش و درگیری بین زندانیان را افزایش می‌دهد که باید در الگوی زندانبانی به آن توجه شود. البته این موضوع منحصر به جنسیت زنانه نیست و در زندان مردان نیز باید موردتوجه قرار گیرد.

«۵۰ سال به بالا را باید ببرن به قسمت سالمندان. به ما ایراد می‌گیرن چرا موسیقی بلند گوش می‌دین؟ چرا بلند حرف می‌زنین؟ چرا برنامه تلویزیون خودتان رو می‌بینید، باید بند سالمندان درست کنن».

ب) ملاحظات جامعه هدف در حوزه برنامه‌های زندان

این برنامه‌ها در قالب مهارت‌آموزی، اشتغال، تحصیل و دارالقرآن تعریف شده است. طبق اظهارات ۲۰ نفر از پاسخگویان، در بخش حرفه‌آموزی زیورآلات، حکاکی روی سنگ، چرم‌سازی، بافتنی و قلاب‌بافی با بیشترین استقبال از سوی زندانیان همراه بوده است.

اما در خصوص این کلاس‌ها عدم جذابیت کلاس‌ها و بی‌توجهی به ویژگی‌های شخصیتی و روانی برخی زنان خصوصاً زندانیان ناسازگار با خصوصیات اخلاقی مردانه ذکر شده است. در

نظر گرفتن مدت زمان مناسب برای اشتغال و استراحت زندانیان و جلوگیری از خستگی و دلزدگی، در نظر گرفتن استعداد و توانایی، کارآمدی فعالیت‌ها در جامعه پس از آزادی از موارد مهمی است که برای زنان بدسرپرست یا سرپرست خانوار به منظور جلوگیری از جذب زنان در فعالیت‌های خلاف در زندان ضروری است.

«قبلاً اشتغال تا ۱۲ بود الان شده ۲. سخته. از ۱۱:۳۰ همه حاضر می‌شدند بیان تو بند. آخه مغزها نمی‌کشه. اما لااقل می‌توننی بیای استراحت کنی (اگه زمانش کمتر باشه)، قرآن می‌خونی، نماز می‌خونی، حمام بری».

نکته دیگر انگیزه‌سازی و تشویق برای حضور در کلاس هاست، زنان برای شرکت در کلاس‌ها و برنامه‌ها و رعایت هنجارهای زندان به محاسبه‌گری عقلانی دست می‌زنند و به دنبال این هستند که در برابر انجام کارها (که عمدتاً جزء وظایف یک زندانی نیز به‌شمار می‌آید) پاداشی دریافت کنند. بنابراین مهم‌ترین کارکرد پاداش‌ها، ایجاد انگیزه برای مددجویان است. ۵ نفر از پاسخگویان از این انگیزه صحبت کرده‌اند.

«ما هیچ اجباری برای شرکت در برنامه‌های قرآنی و اشتغال نداریم، اما امتیاز داره. مثلاً برای مرخصی رفتن ارزشیابی می‌کنند، اگه شرکت کرده باشی تأثیر داره».

موضوع دیگر مرتبط با کسب درآمد در زندان است. برخی زندانیان با کارگری کردن و کسب درآمد علاوه بر گذران زندگی خود در زندان، فرزندان خود را نیز از درون زندان مورد حمایت قرار می‌دهند. این افراد با شستن لباس - تمیز کردن بندها و یا شستن سرویس‌های بهداشتی ماهیانه حق کارگری دریافت می‌کنند. کار کردن در بوتیک یا آشپزخانه نیز برای آنان حقوق ماهیانه به‌همراه دارد. یکی از زندانیان در خصوص کارگری کردن می‌گوید:

«برای دریافت خدمات کارگری هر کدام نفری پول میدیم. اگه دوست نداشته باشه می‌تونه انجام نده. احساس بدی بین مددجوها نیست. هرکسی که احتیاج داره انجام میده».

حال آنکه این نحوه فعالیت در زندان که راهی برای کسب درآمد زنان بدون پشتوانه در زندان است، با ماده ۱۳۵ آیین‌نامه هم‌خوانی ندارد. درواقع با اصلاح آیین‌نامه می‌توان فرایند حمایت از زنان زندانی را افزایش داد و شیوه ارائه کارهای خدماتی و دریافت مزد را جایگزین آن نمود.

ج) ملاحظات در حوزه خدمات بهداشتی و درمانی

در این خصوص، زنان زندانی کارکردهایی همچون تغییر وضعیت روحی زندانیان به واسطه کاهش ناراحتی‌ها و امراض جسمی و جراحی بیماری‌های مزمن بیان کرده‌اند اما کژکارکردهای اعزام به بیمارستان شامل احساس ناخوشایند زندانیان به واسطه حضور با دستبند در بیمارستان است. تلاش در جهت جذب و به‌کارگیری پرسنل درمانی متخصص در درون زندان با روحیه انسان‌مدارانه می‌تواند از مراجعات مکرر زندانیان به بیمارستان‌های خارج از زندان جلوگیری نماید و با پیگیری درمان در درون زندان به احساس مثبت زندانی از خود و کاهش فشارهای روحی در آن‌ها کمک نماید.

بنا به اظهارات پاسخگویان، زنان در اکثر موارد نیازمند مشاوران و مددکاران امین هستند که آرام روحی آن‌ها در زندان کاهش یابد و از طرف دیگر آن‌ها به شدت از برجسب بیمار روانی و الزام به مصرف داروهای آرام‌بخش هراس دارند.

«خانمی که مسئول مهدکودک بود از من خواست که برم پیش روانپزشک. به خاطر زایمان پرخاشگر شده بودم، اما اون‌ها سریع دارو میدن و چون بچم کوچیک بود نمی‌تونستم دارو هم مصرف کنم. نرفتم و ناراحتی‌هامو تحمل میکنم».

علاوه‌براین، یکی از حوزه‌های نیازمند مشاوره، نگرانی‌های زنانی است که همراه فرزندان خود در زندان هستند و مهم‌ترین فشارهای روحی آنان، نگرانی از جدا کردن فرزندان پس از دو سالگی از آنان است که جزء موارد اشاره‌شده در آیین‌نامه اجرایی سازمان زندان‌ها است.

«امیرمحمد دو سال و یک ماهه. اگه بخوان ازم بگیرش کسی نمی‌تونه نگهش داره. مادرم و مادرشوهرم مریضن. باید بچم بره بهزیستی. همه مادرها خوشحال می‌شن که بچه‌هاشون دو ساله می‌شن. اما من ناراحتم اگه این بچه رو ازم جدا کنن چیکار کنم».

د) ملاحظات جامعه هدف در بخش تعاملات

در بخش تعاملات اولین نیاز زنان دستگیرشده، امکان تماس تلفنی به خانواده و آگاهی دادن به آن‌ها است. برخی پاسخگویان نیز در مصاحبه‌های خود بر این نکته اشاره نموده‌اند.

«اول که وارد زندان شدم مهم برام این بود که بتونم با بیرون تماس بگیرم که بعد از یکی دو روز تونستم».

در بخش ملاقات زندان زندانی نقاط ضعفی همچون کمبود فضای ملاقات‌های کابینی و مهم‌تر از آن ملاقات حضوری را بیان نموده‌اند؛ حال‌آنکه افزایش تعداد دفعات ملاقات برای زنان زندانی به‌منظور ایجاد ارتباط عاطفی با فرزندان و پیوند آن‌ها با خانواده و تأمین نیازهای عاطفی آنان ضروری است از سوی دیگر آن‌ها در ملاقات‌های حضوری با خانواده و فرزندان نیازمند ارتباطات نزدیکی همچون در آغوش گرفتن آن‌ها هستند و آن‌ها تأثیر این نوع ملاقات را به‌مراتب بیشتر از تماس‌های تلفنی یا ملاقات‌های کابینی می‌دانند.

«بابام دو هفته یک‌بار میاد ملاقاتم به‌صورت کابینی، ملاقات حضوری هم داشتیم ۲۰ دقیقه‌ای

که روبروی هم می‌شینیم. اما نمی‌دارن بابام را بغل کنم میگن شاید چیزی رد و بدل کنن.

دوست دارم کنارش بشینم سرم رو می‌زارم رو دستش بعد اون نازم می‌کنه».

بنابراین تسهیل و تحکیم پیوندهای عاطفی زنان زندانی و خانواده‌شان امری است که با توجه به روحیات زنان به‌شدت احساس می‌شود.

با توجه به کارکردهای ملاقات، افزایش دایره ملاقات‌کنندگان برای زندانیان فاقد اقوام درجه یک نیز ضرورتی دیگر به‌شمار می‌آید زیرا برخی از زندانیان به‌دلیل از دست دادن پدر و مادر و یا نداشتن خویشاوندان درجه یک و یا قطع ارتباط با آنان، نیازمند ارتباط با بستگان درجه دو و یا دوستان خود هستند اما قانون چنین این اجازه‌ای را به آن‌ها نمی‌دهد.

«من ملاقاتی ندارم، بچه بهزیستیم، فقط با خانواده درجه یک ملاقات هست، من رفیق دارم

ولی نمی‌شه بیاد به ملاقاتم»

بنابراین امکان ملاقات با افراد تأثیرگذار در فرایند اصلاح زندانی و محدودیت‌های ملاقات باید مورد بازنگری قرار گیرد. بنابراین تغییر قوانین و انحصار شکنی دایره ملاقات از مواردی است که در زندان زنان می‌توان به آن توجه شود.

اما تغییر شروط ملاقات از دیگر خواسته‌های زنان زندانی است. اظهارات پاسخگویان نشان می‌دهد که فرزند بالای ۱۵ سال بدون شناسنامه عکس‌دار از ملاقات مادر معاف می‌شوند و یا اینکه فرزندان که شناسنامه آن‌ها مفقود شده است. اگرچه این قوانین به‌منظور ایجاد نظم و امنیت در زندان و جلوگیری از انحرافات ضروری است اما باید تمهیداتی در جهت شناسایی خانواده زندانی و رفع موانع ارتباطی همسران و فرزندان و مادر و فرزند ایجاد شود. چنین

شرایط خاصی می‌توان با استشهاد محلی یا کسب اجازه از قاضی، زندانیان و خانواده‌ها را از پیامدهای مثبت آن محروم نساخت.

«مثلاً من الان بچم کپی شناسنامه هست شناسنامه من نیست نمی‌زارن بیان ملاقات. الان که تو زندانم از کجا شناسنامه بیارن که بتونه بیاد ملاقاتم».

علاوه‌براین، زندانیان در زمان بلا تکلیفی و قبل از صدور حکم، ملاقات حضوری به آنان تعلق نمی‌گیرد. درواقع با آمدن حکم قطعی، زندانی می‌توانست با خانواده خود ملاقات حضوری داشته باشد؛ از سوی دیگر به برخی زنان با جرائم مواد مخدر با ملاحظات بیشتری ملاقات داده می‌شد.

«ملاقات حضوری بهم نمیدن سالی یک‌بار. من چون دخترم مریض بود یک‌بار حضوری داشتم. بغلش کردم. به موادی‌ها ملاقات کم میدن. حتماً کاری کردن که ما رو هم خراب کردن».

در خصوص مرخصی زندانیان نیز باید گفت که این امر در قوانین حق محسوب نمی‌شود. حال آنکه با توجه به وظایف زنان در خانواده و لزوم پیوند آن‌ها با نقش‌های خانوادگی این امر باید مورد بازنگری قرار گیرد. میزان ملاقات‌ها، تماس تلفنی و مرخصی عموماً در قالب پاداش‌ها تعیین می‌شوند که کارکرد این پاداش‌ها و تنبیهات در ایجاد ضمانت اجرایی برای قوانین و تشویق زندانیان برای رعایت هنجارهای رسمی زندان مثبت ارزیابی می‌گردد. هرچند که نباید از حقوق حداقلی‌شان محروم گردند.

جدول ۳. ملاحظات جنسیتی از منظر مشارکت‌کنندگان

مقوله کلی	مقوله ملاحظاتی	فراوانی
ملاحظات ساختاری و مدیریتی زندان	ملاحظات مکانی زندان	۷
	ملاحظات مربوط به مدیریت بدن	۲۵
	طبقه‌بندی اجتماعی و سنی	۷
ملاحظات فراغتی و سرگرمی	شادی و حرکات موزون	۶
	تمایل به خرید و گشت‌زنی در زندان	۱۰
	تمایل به آشپزی	۲۲
ملاحظات برنامه‌های زندانیان	توجه به علائق زنان	۳
	ایجاد انگیزه	۵
	توجه به ویژگی‌های شخصیتی و استعداد زنان	۲

ادامه جدول ۳. ملاحظات جنسیتی از منظر مشارکت کنندگان

مقوله کلی	مقوله ملاحظاتی	فراوانی
	توجه به توانمندی زندانیان	۲
	توجه به اشتغال درآمدزا	۳
	نیاز برخی زندانیان به کسب درآمد در زندان	۸
ملاحظات مرتبط با خدمات	کاهش روان درمانی مبتنی بر دارو	۸
	کاهش تنش جدایی مادر و فرزند بعد از دوسالگی	۱
ملاحظات مرتبط با تعاملات	امکان تماس تلفنی به محض ورود به زندان	۲۵
	مکان تماس تلفنی	۶
	امکان تعامل عاطفی در ملاقات حضوری	
	افزایش دایره ملاقات کنندگان و امکان ملاقات با افراد تأثیرگذار	۲
	امکان ملاقات و ایجاد انعطاف در شرایط برای ملاقات مادر با فرزندان فاقد شناسنامه	۲
	اعطای ملاقات حضوری به زندانیان بدون حکم	۲۵
	توجه به تأثیر مرخصی برای زنان	۳

نتیجه گیری و پیوند نظری

پژوهش حاضر باهدف مطالعه تجربه تجربه حبس در زنان با سابقه زندانی شدن و ملاحظات جنسیتی، به مطالعه ۲۵ زن زندانی پرداخت و تلاش نمود تا با تصویر کشیدن نیازهای جنسیتی زنان در فرایندهای زندانبانی، اهداف رویکرد ترمیمی به مجازات مجرمین را محقق سازد. نکته قابل توجه در خصوص یافته‌های توصیفی مشارکت کنندگان نشان می‌دهد که ۱۱ نفر از زنان زندانی در فرایند انجام پژوهش متاهل بوده‌اند که نشان از لزوم توجه به حفظ کانون خانواده و جلوگیری از طرد شدن آن‌ها را دارد.

در بخش تحلیلی نیز، یافته‌های اسنادی حاصل از مواد آیین‌نامه نشان می‌دهد که اکثر فرایندهای زندانبانی در زندان در حال اجراست اما ضرورت تماس روزانه زندانی با خانواده،

ضرورت کسب درآمد در زندان، ممنوعیت ورود وسایل زندانی، قوانین مرتبط با ملاقات و مرخصی به دلیل نیازها و تفاوت‌های جنسیتی زنان اجرا می‌شود.

ادراک مشارکت‌کنندگان از کارکرد فرایندها زندانبانی در بخش ساختار زندان و در زیر مقولات جغرافیای زندان شامل جلوگیری از انفصال خانواده و زندانی، پذیرش در قرنطینه شامل تسهیل سازگاری زندانیان و شناخت آن‌ها، زیر مقوله طبقه‌بندی زندانیان از کارکرد حفاظت از زندانیان بدون سابقه و توجه به مادران زندانی تفسیر شده است. در مقوله خدمات بهداشتی و روان‌شناختی نیز کارکرد تغییر وضعیت جسمانی و کاهش آلام زنانه ذکر شده است. خدمات ارتباطی همچون ملاقات‌ها و تماس‌ها نیز کارکرد تحکیم، بازسازی پیوندها و آگاهی از وضعیت خانواده داشته است و درنهایت برنامه‌های تحصیلی، قرآنی و حرفه‌آموزی نیز کارکردهای آگاهی‌بخشی، سرگرمی و افزایش عزت‌نفس داشته‌اند.

از میان مقولات مربوط به کارکردهای منفی و ملاحظات جنسیتی نیز، موارد پر تکرار با بیشترین فراوانی، شامل موارد مربوط به ملاقات‌های حضوری و مرخصی است؛ مهم‌ترین اولویت زندان زنان، حفظ پیوندهای خانوادگی در فرایند محکومیت زندانی است که با تسهیل فرایندهای ملاقات و ارتباطات زندانیان از فروپاشی خانواده جلوگیری به عمل می‌آید، حال آنکه در آیین‌نامه بر اهمیت ملاقات برای زندانیان اشاره نشده است. توجه به توانمندسازی جنسیت‌مدار، علاقه‌محور و انگیزشی از دیگر موارد پرتکرار بوده است که با رصد علائق زندانیان، شناسایی نیازهای تمامی گروه‌های زندانیان و حتی افراد ناسازگار باید مورد توجه زندانبانان و مسئولین قرار گیرد و بر جذب همه افراد زندانی در برنامه‌های اصلاحی و تربیتی باید اهتمام ورزید.

پاسخ به نیاز مدیریت بدن در زنان، توجه به سرگرمی و ملاحظات فراغتی در زندان و نیاز به کسب درآمد که برخاسته از تکرار اظهارات یافته‌های مصاحبه کیفی با زندانیان بوده است. در این خصوص پژوهش‌ها نشان می‌دهد که محیط زندان تا حد ممکن باید غیرمواجهه‌ای باشد به‌طوری‌که زنان زندانی احساس امنیت، ایمنی و احساس رهایی از صدمه‌های روانی در محیط زندان داشته باشند. کارکنان زندان نیز باید شیوه مدیریتی مبتنی بر جنس، نژاد و سن در زندان داشته باشند (کاوینگتون و بلوم، ۲۰۰۸)

سایر نیازهای جنسیتی زنان شامل ملاحظات مکانی، طبقه‌بندی اجتماعی و سنی زندانیان، و برخی پیشنهاد در جهت افزایش کیفیت خدمات بهداشتی و روان‌شناختی خاص زنان بوده است. از آنجایی که هدف زندانبانی با رویکرد اصلاحی و ترمیمی بازگشت زنان به زندگی عادی است فضای زیست زندان نیز باید مبتنی بر برآورده ساختن نیازهای مشروع حداقلی زنان باشد. محمدی (۱۳۸۶) در این باره اظهار می‌کند که بررسی‌ها نشان داده است که به هر میزان محیط زندان دارای شرایط بازداشتی محض و خشک باشد خصومت و پرخاشگری هم به همان میزان در خرده‌فرهنگ زندانیان افزایش می‌یابد (محمدی، ۱۳۸۶: ۳۰۰). واتاناپورن و هالتفتر (۲۰۱۴) نیز در رویکرد پاسخگویی به نیازهای جنسیتی زنان که رویکرد فمینیستی است، حساسیت به شرایط خاص زندگی و واقعیت‌های تجربیات زنان را مورد تأکید قرار می‌دهد. ویشر^۱ (۲۰۱۱) نیز در پژوهش خود نشان داد که حمایت‌ها و ارتباطات خانوادگی قوی نقش مهمی در مرحله گذار از زندان به خانه برای مردان و زنان آزادشده ایفا می‌کند. این محقق بیان می‌کند که احتمالاً بین داشتن فرزند، پدر یا مادر شدن و پیوندهای خانوادگی گسترده و بی‌وقفه با بازپذیری موفق و کاهش تکرار جرم رابطه وجود دارد. از سوی دیگر اصلاح فرایند آموزه‌ها و توانمندسازی‌هایی که در طول فرایند حبس زندانی صورت می‌گیرد، تلاشی در جهت رسیدن به رویکرد فایده‌گرایی است که در کنار آن نظریات توانمندسازی و توان‌بخشی نیز پاسخ داده می‌شود.

منابع

- ابراهیمی قوام، صغری (۱۳۸۸) مطالعه موردی ویژگی‌های زنان بزهکار از روزنامه ایران در سال ۱۳۸۷، فصلنامه پلیس زن، سال ۲، شماره ۱۱-۱۲
- اسفندیاری، محمد صالح (۱۳۹۳) تحلیل جامعه‌شناسانه زندان، (تولد و استمرار زندان از نگاه دورکهایم، فوکو، وبر و الیاس)، تهران، مجد
- حسینی‌جاری، مسعود (۱۳۹۴) پیامدهای زندان بر سلامت عمومی زنان زندانی بر مبنای روانشناسی مثبت‌نگر، زندان‌های استان کرمان و یزد، طرح پژوهشی سازمان زندان‌ها و اقدامات تأمینی و تربیتی کشور

- رشیدی، احمد و براتی، مریم (۱۳۹۵) بررسی وضعیت زنان زندانی و روش‌های بازپروری آن‌ها مطالعه موردی زندانیان اراک در سال ۱۳۹۴، پژوهشنامه زنان، پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی، سال هفتم، شماره سوم، پاییز، ۸۸-۶۵
- طغرانکار، حسن (۱۳۸۶) جایگزین‌های حبس در قلمرو نظام عدالت کیفری زنان، در کتاب مجموعه مقالات همایش بین‌المللی کاهش استفاده از مجازات زندان، انتشارات راه تربیت
- سلیمی، علی و داوری، محمد (۱۳۸۷) جامعه‌شناسی کج‌روی، قم، انتشارات حوزه و دانشگاه
- سیگل، لاری جی (۱۳۸۵) جرم‌شناسی، ترجمه یاشار سیف‌الهی، تهران، نیروی انتظامی جمهوری اسلامی ایران، معاونت آگاهی، دفتر تحقیقات کاربردی
- شمس، علی (۱۳۹۴) آسیب‌شناسی زندان، تهران، جامعه شناسان
- صادقی، سهیلا، میرحسینی، زهرا (۱۳۹۳). تحلیل جامعه‌شناختی روایت زنان از زندان، پس از آزادی، فصلنامه زن در توسعه و سیاست، دوره ۱۲، شماره ۳، پاییز ۹۳، ۳۶۲-۳۴۵
- عارفی، مرضیه (۱۳۸۹) مقایسه امکان کنترل، عزت‌نفس و اختلال شخصیتی میان زنان زندانی (با تأکید بر زنان با مجرمیت منکرات و زنان عادی). فصلنامه مطالعات روان‌شناختی دانشکده علوم تربیتی و روانشناسی دانشگاه الزهراء، دوره ۶، شماره ۴، صص ۱۴۵-۱۲۵
- عبدی، عباس و همکاران (۱۳۸۷) تأثیر زندان بر زندانی، آسیب‌شناسی اجتماعی، موسسه تحقیقاتی انتشاراتی نور، چاپ سوم
- عزیزی، مژگان (۱۳۹۶) مدیریت زندان زنان با ارجاع به قواعد سازمان ملل متحد در خصوص نحوه رفتار با زنان زندانی و اقدامات غیر تنبیهی برای زنان مجرم، فصلنامه هدایت و بازپروری، دوره ۱، شماره ۳، بهار، صص ۱۶۹-۱۲۳
- عزیزی، نعمت‌الله؛ ملکی، حاتم؛ جعفری، محمد؛ فلاحی، حمید. (۱۳۹۷) ارزیابی اثربخشی آموزش‌های فنی و حرفه‌ای در بهبود وضعیت زندگی و کاهش تکرار جرم در میان زندانیان. فصلنامه مهارت‌آموزی. ۷ (۲۶): ۴۴-۲۹
- -فرنیا، مرضیه (۱۳۹۵) بزهکاری زنان و تبعات زندانی شدن برای آنان، فصلنامه پیشگیری از جرم، دوره ۱، شماره ۲، تابستان ۹۵، صص ۵۸-۱۱
- کتیری، مژگان، گلدوزیان، ایرج، کرمی، داود. (۱۳۹۸). تأثیر مجازات زندان بر پیشگیری از تکرار جرم با تأکید بر آموزه‌های قرآنی فصلنامه مطالعات قرآنی ۱۰ (۴۰) ۵۸-۳۹
- کرد میرزا، عزت اله (۱۳۹۲) بررسی تبعات زندان برای زنان زندانی، طرح پژوهشی سازمان زندان‌ها و اقدامات تأمینی و تربیتی کشور،

- محمدی، عطاءاله (۱۳۸۶) تأثیر زندان بر سلامت روان، در کتاب مجموعه مقالات همایش بین‌المللی کاهش استفاده از مجازات زندان، انتشارات راه تربیت
- موذن‌زادگان، حسنعلی؛ تدین، حسن (۱۳۹۳) زن در آیین دادرسی کیفری ایران و فرانسه، فصلنامه پژوهش حقوق کیفری، سال دوم، شماره شش، بهار ۹۳، صص ۶۷-۳۹
- نژاد سبزی، پروانه (۱۳۹۲) "بررسی تبعات زندان برای زنان زندانی در استان لرستان، مجری اداره کل زندان‌های استان لرستان، طرح پژوهشی سازمان زندان‌ها و اقدامات تأمینی و تربیتی کشور
- وایت راب و هانیس فیونا (۱۳۸۲) درآمدی بر جرم و جرم‌شناسی، ترجمه علی سلیمی، پژوهشگاه حوزه و دانشگاه، چاپ اول
- ولی‌زاده، شاهرخ؛ مکوندی، بهنام؛ بختیارپور، سعید؛ حافظی، فریبا (۱۳۹۹) اثربخشی «درمان مبتنی بر پذیرش و تعهد» بر تاب‌آوری و انعطاف‌پذیری شناختی در زندانیان. فصلنامه مدیریت ارتقای سلامت، ۹ (۴)، ۷۸-۸۹
- Anderson, M. L. (2008). Multiple inference and gender differences in the effects of early intervention: A re-evaluation of the Abecedarian, Perry Preschool, and Early Training Projects. *Journal of the American Statistical Association*, 103 (484), 1481-1495. <https://doi.org/10.1198/016214508000000841>
- Boonin, David (2008) *The problem of Punishment*. New york, Cambridge University Press
- Covington, S. & Bloom, B. (2008). Gender Responsive Treatment and Services in Correctional Settings. *Women & Therapy*, 29 (3-4), 9-33.
- Covington, S. & Fedock, G. (2017). *Correctional Programming and Gender*. In *Oxford Encyclopedia of Criminology*. New York: Oxford University Press.
- Gueta, K. , & Chen, G. (2016). "I wanted to rebel, but there they hit me even harder": Discourse analysis of Israeli women offenders' accounts of their pathways to substance abuse and crime. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, 60 (7), 787-807. <https://doi.org/10.1177/0306624x15595421>
- Holtfreter, K. , & Wattanaporn, K. A. (2014). The Transition from Prison to Community Initiative: An evaluation of gender responsiveness for female offender reentry. *Criminal Justice and Behavior*, 41, 41-57
- Heilbrun, K. , Dematteo, D. , Fretz, R. , Erickson, J. , Yasuhara, K. , & Anuba, N. (2008). How "specific" are gender-specific rehabilitation needs? An empirical analysis. *Criminal Justice and Behavior*, 35, 1382-1397.
- Lyons, E. , & Coyle, A. (Eds.). (2016). *Analysing Qualitative Data in Psychology*. SAGE.
- McDaniels-Wilson, C. , & Belknap, J. (2008). The extensive sexual violation and sexual abuse histories of incarcerated women. *Violence Against Women*, 14, 1090-1127.
- Morani, N, Wikoff, N, L INHORST, M and Barttons (2011) A Description Of The Self-Identified Needs, Service Expenditures, And Social Outcomes Of Participants Of A Prisoner- Reentry Program, *The Prison Journal*, 91 (3) 347-365, Sage Publications
- Parry, B. R. (2020). Pathways and penalties: Exploring experiences of agency among incarcerated women in South Africa. *Feminism & Psychology*, 0959353520945857.

- Reisig, M. D. , Holtfreter, K. , & Morash, M. (2006). Assessing recidivism risk across female pathways to crime. *Justice Quarterly*, 23, 384-405
- Van Gundy, A. (2014). *Feminist Theory, Crime and Social Justice*. Waltham, Massachusetts: Elsevier. Print.
- Van Voorhis, Patricia, Emily M. Wright, Emily Salisbury, and Ashley Bauman. (2010). Women's risk factors and their contributions to existing risk/needs assessment: The current status of gender responsive assessment. *Criminal Justice and Behavior*, 34: 261-288.
- Visher, C. A. (2011). Incarcerated fathers: Pathways from prison to home. *Criminal Justice Policy Review*, 24 (1), 9-26. doi:10. 1177/0887403411418105
- Ward, Alicia (2020) Finding a Reason to Run: Examining Women's Experiences with a Running Program at Coffee Creek Correctional Facility, An ESSAY submitted to Oregon State University, for the degree of Master of Public Policy
- Wattanaporn, K. A. & Holtfreter, K. (2014). The Impact of Feminist Pathways Research on Gender-Responsive Policy and Practice. *Feminist Criminology*, 9 (3), 191-207
- Wesley, J. K. & Dewey, S. C. (2018). Confronting Gendered Pathways to Incarceration: Considerations for Reentry Programming. *Social Justice*, 45 (1), 57-82.
- Wright, E , Van Voorhis, Salisbury Bauman,A (2012) Gender- Responsive Lessons Learned ,And Policy Implications For Women In Prison, *Criminal Justice And Behavior*, Sage Publication

